

KUZU ETLİ KAVURMA

Ayten ÇETİN¹

Türklerde toylar ve düğünler, yemeklerin piştikleri ve yendikleri şenlikler idiler. Yemeksiz toy ve düğün düşünülemezdi. Türklerde toy geleneği çok eski ve köklü idi. Fakat, daha çok içtimaî bir hadise ve dayanışmadır. Ayrıca "*Türklerin aile ve devlet düzeni*" ile ilgilidir. Türklerin toy ve düğünleri içine, daha birçok içtimai meseleler girer: *Orun ve ülüş ile ilgili toylar, av eğlenceleri ve toyları, yılbaşı ve saya bayramları gibi toylar, dilek ve hacet toyları, ad verme toyları, akın dönüşleri ve tutsaklıktan kurtuluş için verilen toylar, düğün ve evlenme toyları, karşılama ve uğurlama toyları, bağluluk, and verme ve oç alma yeminleri ile ilgili toylar, beşik kertme ve nişan törenleri, ölü aşları*, gibi şenliklerin hepsi yemekle ilgili toplantılar idiler. Bununla beraber, Türklerin "*kışlık kavurma*" ihtiyaçlarını, büyük "*sürek avları*" yolu ile elde ederlerdi.²

KAVURMA:

Eski Türklerde *kavurmak*, daha çok buğdayı kavurup, *kavut* yapmak için söylenen bir deyimdir. Fakat bu sözün manâsı, bilhassa Batı Türkleri arasında-, biraz daha genişlemiş ve artık, "*et kavurması*" için de, söylenmeğe başlanmıştı. Kavurma işi ve sözü, Türklerde büyük bir önem taşıyordu.

"*Kışlık kavurma*" ihtiyacını Türkler, kendi sürülerinden değil; "*av etleri*" ile sağlıyorlardı. Bu sebeple güzün yapılan, büyük "*sürek avları*" üzerinde de, ayrıca ve önemle durmak gereklidir. Bizim bugünkü *kavurmak* sözumüz, eski Türkler tarafından, *kagurmak*, *kavurmak*, *kogurmak* veyahut da *kavurmak* şeklinde söyleniyordu. Bunlar daha çok, ağız ayrılıklarına göre söylenmiş olan ayrı söyleyişler idiler. Çeşitli Türk kesimlerinin, söyleyiş ayrılıkları üzerinde dikkatle duran Kaşgarlı Mahmud, kavurmanın her türlü söyleyişleri üzerinde durmuştu. Fakat hangi Türklerin *kagurma* veya *kavurma* dedikleri üzerinde, hiçbir açıklamada bulunmamıştı: "*Kagurmak*" her halde kavurmanın en eski ve en orijinal bir şekli idi. Bu büyük Türk kavurma fiilini, *kagurur*, *kagurmak* şeklinde veriyordu. Fakat örneğini, "*Ol tang kugurdu*", yani, "*O, ekin veya buğday kavurdu*", şeklinde açıklıyordu³

¹ AYTEN USTA GURME ESKİŞEHİR

² Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, cilt 4, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000. s. 404-405

³ Bahaeddin Ögel, a. g. e., s. 349

Aslında Uygurlar da kavurma yerine, **kagurmak** diyorlardı. Uygurların eski ilâç reçetelerine göre, şöyle bir örnek de sunabiliriz: "**Kimtung burunta kan önser, ol kanıg saçka kagursun, sokzun, humnta ürsün**" Bu çok eski Uygur ilâç reçetesindeki bu sözler ile mânâlar, bugünkü Türkçemizle pek fazla bir ayrılık göstermektedirler. Bu reçetenin bugünkü Türkçemize göre mânâsı şudur: "**Her kimin ki burnunda kan çıkar veya görülürse, o kanı alıp sacda kavursun, doğsun ve burnuna sürsün**".

"**Sac üzerinde kavurma**": Yukarıdaki Uygur reçetesinde de görüldüğü gibi bu, Türkler tarafından çok kullanılan bir pişirme geleneği idi. Sac üzerinde kebablar da yapılırdı. Japonya'nın bazı büyük otellerinin terasları üzerinde, sac üzerinde kavrulan, kebab restoranları bile vardır. "**Moğol kebabı**" yemek isteyenler, bu restoranlara giderler.⁴ Sac üzerinde pişen kebaptan, kendi tabaklarına alıp yerler. Moğol kebablarında, -biraz da Çin tesiri ile-, salça daha çok kullanılıyordu. Görüşümüze göre, eskiden Moğollar da kebabı, herhalde Türkler gibi sâde ve et olarak yiyorlardı. "**Kamırmak ve kagurmak**" söyleyişlerinin her ikisi de eski Türklerde görülüyordu. Örnek olarak Kaşgarlı Mahmud, *kanurdu* ve *kagurdu* sözlerini, aynı örnekler içinde ve yanyana yazıyordu. Fakat bunları söyleyen ayrı Türk kesimlerinin adları üzerinde durmuyordu. Belki de XI. yüzyıl Batı Türkleri, artık yavaş yavaş kagurmak'tan, kavurma demeye doğru, bir geçiş yapıyorlardı. Yalnız Batı Türklerinde değil; Kutadgu Bilig'de de "**(Beni), kanlık kavurdu**", yani, "**beni ihtiyarlık kavurdu**" gibi sözler söyleniyordu. "**Susam kavurmak**" işi, eski Uygurların ilâç reçetelerinde de görülüyordu. Bu eski reçetelerde de, kagurmak yerine, yine kavurmak deniyordu: "**Susam (yani künçiti) kavurup, Lan(?) döğüp, koyun sütü ile karıştırıp, ağrıyan yere yakılırsa...**". Buradaki *lan* sözününün yorumunu yapmak, çok güçtür. *Lan*, Türklerin Çince'den aldıkları bir çeşit göz hastalığı idi. Reşid Rahmeti Arat bu eski Uygur reçetesini şöyle anlayıp, şöyle tercüme eder. Reçetenin eski Türkçesi ise şöyledir: "**Künçitig kavınp, lan sokıp, koyn süti birle katıştırurup, ağrıg yerke yaksar**" (Rah, 1, 138). Bu reçeteden de anlaşılıyor ki Uygurlar da, kavurmak karşılığı olarak **kavırmak** diyorlardı. Yalnız eski Türkler, bazan kavramağı da, kavurmak diye anıyorlardı. Bu sebeple yukarıda Kutadgu Bilig'den verdiğimiz örnek, "ihtiyarlık beni kavradı" şeklinde de yorumlanabilirdi.

"**Ciğer ve yüreğin kavrulması**": Bu söz eski Türklerde, daha çok mecaz ve bir sembol olarak söylenirdi. Az önce verdiğimiz eski bir Türk şiirinde, "**öpke yürek kagrulur**" sözünün, üzülme ve yanıp tutuşma karşılığı olarak söylendiğini görmüştük. "**Keder ve kaygı ile kavrulmak**" da, eski Türk edebiyatında bir mecaz idi. Eski Türkler, "keder" için **buşuş** ve

⁴ Bahaeddin Ögel, a. g. e., s. 351.

"kaygı" için de *kadgu* derlerdi. Bazı Uygur kitaplarında, "*bıçuş, kadguka kagurulup*", yani, *keder, kaygu üe kavrulur*", gibi sözler de görülüyordu. Bazen de, kavrulmak ile kederlenmek sözleri, yanyana söyleniyordu: "*(Tanrıların) gönülleri kavrulur, ve hüzn ile dolar*". Bu güzel sözün eski Türkçesi ise, şöyle idi: "*kagrulur tmşanur köngilleri*". Görülüyor ki kavrulmak sözü eski Türklerde, her manâsı ile gelişmişti.⁵

KAVURMAÇ :

"*Kavurmaç*", Anadolu'da olduğu gibi, diğer Türklerde de çok yaygın idi. Zaten çok tanınmış ve çok kullanılan bir Türk eki ile yapılan bu sözün, bütün Türk kültür çevrelerinde yayılmış olması da, normal karşılanmalıdır. XI. yüzyıl Ortaasya Türklerinde bu söz, iki söyleniş ile söyleniyordu: *Kogurmaç* ve *kavurmaç*. Kaşgarlı Mahmud bize, bu her iki şekil de veriyordu Yukarıda da belirttiğimiz gibi her iki söz de, Türk kesimlerinde yaygın olarak söyleniyordu. Fakat nedense manâsı, yalnızca, "*kavurulmuş Buğday*", demek idi. Zamanla bu söz de, bilhassa *Batı Türkleri*nde, her türlü kavurma çeşidini içine almağa başlamıştı.

ET KAVURMASI

Batı Türkleri, kavurma sözünün mana ve anlayışına bir genişlik vermişlerdi. Kavurma sözü, eskiden yalnızca "buğday kavutu" için söylenirken, *Batı Türkleri* tarafından kavurma, et için de söylenmeğe başlanmıştı. Belki, eskiden de böyle idi. Çünkü Mısır'daki *Memlûk* devletinde artık "*kavurma*", yalnızca, "*yayda kızartılmış et*" için, söylenmeğe başlanmıştı. Yine aynı Türk kültür çevresinde, "*kebab*" karşılığı olarak "kavurdak" da deniyordu. Ancak İbn Mühenna sözlüğünde bunun, her çeşitten bir kebab olduğu da, pek söylenmemektedir. Kırgız Türklerinde ise *kavurdak* "*ince ince dilinmiş ve kızartılmış et*" parçaları için söyleniyordu. Görülüyor ki kavurma, *Batı Türkleri*nde daha çok "et kavurması", manasında geliyordu. *Anadolu* da, Mısır'daki *Memlûk* Devleti ile kuzeydeki kıpçak Türk kültür çevrelerine uyarak, yeni bir gelişme yolu tutmuştu. Bize göre bu konuda *Anadolu*, çok daha eski olmalı idi. Çünkü *Anadolu*'da, çok daha geniş Türk kitleleri yerleşmişlerdi.⁶

⁵ Bahaeddin Ögel, a. g. e., s..352.

Bahaeddin Ögel, a. g. e., s. 353-354.